

ПОНЯТТЯ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ірина Похиленко,

аспірантка кафедри господарського права
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Розвиток українського суспільства характеризується різноманітністю форм підприємницької діяльності, у тому числі такої організаційно-правової форми малого підприємництва, як виробничий кооператив. Той факт, що ця організаційно-правова форма не є популярною на сьогодні, не зменшує значущості проблеми. Тому необхідно правовими засобами стимулювати розвиток виробничих кооперативів як організаційно-правової форми малого підприємництва й усунути колізії у законодавстві, що виникли у зв'язку з урегулюванням засад їх діяльності, у нових Цивільному (далі – ЦК) та Господарському кодексах (далі – ГК) України, приведенням поточного законодавства про виробничу кооперацію до єдиного підґрунтя. Слід зазначити, що прийняття Закону України «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. не вирішило всіх проблем.

Окремі питання, присвячені виробничим кооперативам, розглядалися у працях І. Кучеренко, О. Вінник, Р. Мавліханової, Т. Абової, В. Дем'яненко.

Метою цієї статті є визначення поняття «виробничий кооператив» як організаційно-правової форми суб'єктів малого підприємництва на підставі аналізу положень чинного законодавства, зарубіжного досвіду та наукових розробок у цій сфері.

Визначення терміна «виробничий кооператив» міститься в ГК та ЦК України, Законі України «Про кооперацію». Так, відповідно до ст. 95 ГК виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі й об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством і розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності. Стаття 163 ЦК визначає виробничий кооператив як добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх трудовій участі й об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Відповідно до Закону України «Про кооперацію» виробничий кооператив – це кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фі-

зичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Отже, незважаючи на те, що наведені визначення не містять принципів відмінностей, вони все ж різні. На підставі аналізу цих визначень можна виділити як спільні ознаки, що притаманні всім визначенням, так і певні особливості. *Спільні ознаки:* це об'єднання громадян (фізичних) осіб; мета – спільна виробнича або інша господарська діяльність; обов'язкова трудова участь; розподіл прибутку (доходу). Крім того, ГК і ЦК України виділяють ще об'єднання на підставі членства та майнових пайових внесків. Особливістю дефініції виробничого кооперативу, що міститься у ГК, полягає ще й у тому, що вона містить таку ознаку, як участь в управлінні підприємством.

Аналізуючи визначення поняття «кооператив», слід згадати досвід Європейського Союзу у цій сфері, зокрема ухвалені Європейським Парламентом резолюції від 13.04.1983 р. про кооперативи в європейській спільноті, від 09.07.1987 р. – про внесок кооперативів у регіональний розвиток, від 26.05.1989 р. – про роль жінок у кооперативах і місцевих ініціативах з працевлаштування, від 11.02.1994 р. – про внесок кооперативів у регіональний розвиток, від 18.09.1998 р. – про роль кооперативів у підвищенні рівня зайнятості жінок. Заслужовує на увагу визначення кооперативу, що міститься у Регламенті Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22.07.2003 р. про статут Європейського кооперативного товариства. Так, відповідно до згаданого Регламенту кооперативи є переважно групами фізичних або юридичних осіб з особливими принципами функціонування, що відрізняє їх від інших економічних суб'єктів. Це, передусім, принципи демократичної структури та контролю, розподілу прибутку за фінансовий рік на справедливій основі. Особливі принципи передбачають, зокрема, принцип примату особи, відображений в особливих правилах членства, виходу та виключення, коли встановлюється правило «один член – один голос», правом голосу наділяється особа з урахуванням того, що члени не мають будь-яких прав на використання активів кооперативу. Крім того, кооперативи мають пайовий капітал. Отже, аналіз порівняльно-правової харак-

теристики законодавства Європейського Союзу та вітчизняного у цій сфері свідчить, що українське законодавство не містить принципових відмінностей у цій сфері.

Для більш повного розуміння зазначеної теми, проаналізуємо визначення виробничих кооперативів, що містяться в нормативно-правових актах інших країн. Так, Закон Російської Федерації «Про виробничі кооперативи» від 08.05.1996 р. містить таке саме визначення виробничого кооперативу, як і ЦК України, лише з тією різницею, що нарівні з терміном «виробничий кооператив» як синонім вживається термін «артіль», що зумовлено особливостями законодавчого розвитку.

Схоже визначення міститься й у ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про виробничий кооператив» від 05.10.1995 р., з тією лише різницею, що в ньому виробничий кооператив не має на меті спільну виробничу або іншу господарську діяльність, а створюється лише для здійснення підприємницької діяльності.

Заслугує на увагу правова конструкція, що міститься у Законі Республіки Молдова «Про підприємницькі кооперативи». Так, відповідно до ст. 5 цього Закону кооператив є комерційною організацією (підприємством) із статусом юридичної особи, члени якої є юридичними та/або фізичними особами, які здійснюють підприємницьку діяльність. Мета кооперативу полягає у сприянні отриманню прибутку його членами (в українському законодавстві – це задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативних організацій). Крім того, однією із особливостей цієї статті є й те, що кооператив повинен мати у складі не менше п'яти юридичних та/або фізичних осіб; якщо ця умова не виконується, то такий кооператив має бути ліквідований. На відміну від цього Закону, вітчизняне законодавство зменшило кількість членів до трьох і не містить санкцій за порушення такої норми.

Схожу норму містить Закон Федеративної Республіки Німеччина «Про виробничі та господарські кооперативи» від 01.05.1889 р., який передбачає кількість членів кооперативу не менше семи. Якщо розглядати цю тезу з позиції суб'єктів малого підприємництва, то найбільш сприятливі положення містить вітчизняне законодавство, адже воно закріплює мінімальну кількість осіб для створення кооперативу порівняно із нормативно-правовими актами інших країн, що, у свою чергу, робить цю організаційно-правову форму більш привабливою.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «виробничий кооператив». Так, зокрема, І. Кучеренко [1, с. 144–146] розкриває зміст цього поняття через термін «товариство». На її думку, виробничий кооператив – це товариство, члени якого бе-

руть трудову або іншу участь у діяльності кооперативу, є власниками паю та розпоряджаються ним, мають право залежно від участі в кооперативі отримувати прибуток і несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу. Аргументує вона свою позицію тим, що ЦК відносить виробничі кооперативи до підприємницьких товариств. Якщо звернутися до визначення, яке дає ЦК стосовно інших підприємницьких товариств, то, наприклад, будь-яке поняття господарського товариства дається через категорію «товариство». Якщо ЦК проведена певна класифікація юридичних осіб приватного права та виділена така організаційно-правова форма, як товариство, при розкритті поняття будь-якого його виду потрібно використовувати єдину термінологію. Тому, на думку І. Кучеренко, виробничий кооператив – це «не добровільне об'єднання», а товариство, як це зазначається у ст. 84 ЦК України. Схожу позицію займає Р. Мавліханова [2, с. 15], яка визначає виробничий кооператив як засноване на добровільному членстві й обов'язковості трудової участі товариство для здійснення підприємницької діяльності.

Ми не можемо погодитись із такою позицією, адже господарське товариство – це зовсім інша організаційно-правова форма юридичної особи, яка має свої ознаки, притаманні лише їй. Тому не слід отождествлювати господарські товариства та кооперативи. А висновок про те, що якщо положення ГК України і Закону «Про кооперацію» не відповідають положенням ЦК України, то їх обов'язково необхідно змінити на користь останнього, не є переконливим.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення О. Вінник [3, с. 145], яка розглядає виробничий кооператив як господарську організацію корпоративного типу, що створюється на добровільних засадах громадянами для спільного здійснення господарської (виробничої) діяльності з метою отримання доходу та діє на підставі статуту, на засадах членства, обов'язкової трудової участі в його діяльності, самоуправління, самофінансування.

Загальні умови створення виробничого кооперативу регулюються положеннями ГК, а більш детально розкриваються у ст. 7 Закону України «Про кооперацію». Кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Традиційно, в законодавчій лексиці учасники кооперативу іменуються членами. Так, членом виробничого кооперативу відповідно до Закону «Про кооперацію» може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку та виявила бажання брати участь у його діяльності. Якщо порівнювати цю норму з аналогічними положеннями зарубіжного законодавства, то тут особливих відмінностей немає. Так, ст. 8 Закону Республіки Казахстан «Про

вир-
кож і
як бу
вияви
здатн
діяль:
публі
збілы
коопе
ст. 6 М
об'єдн
кон),
ву вж
особа
рівноз

От
опера
певног
чи інш
ву учас
ном, о
форми
своєї п

Ст
чає так
тиву та
законо
трудо
же, ГК
діяльні
ставити
участь
новних
операці
членів
внесли
ми дор
нечітка
ний дис
ну. На н
операці
падки, в
оформл
ційован
у Модел
спілки.
жуть бут
ном здор
межами
них Сил,
тутот ко

Закон
бачив у
положен
оператив
участь у
особистої
може пер
членів ко
дову учас
Закону п
можливіс

часть у діяльності кооперативу та розпоряджа- залежно від участі в прибутку і несуть ність за зобов'язання- ентує вона свою по- зить виробничі коопе- жих товариств. Якщо я, яке дає ЦК стосов- них товариств, то, на- га господарського то- категорію «товариств- а певна класифікація ого права та виділена ва форма, як товари- ття будь-якого його мувати єдиною термі- І. Кучеренко, вироб- не добровільне об'єд- к це зазначається у ку позицію займає яка визначає вироб- новане на добровіль- ності трудової участі ня підприємницької

тись із такою пози- товариство – це зов- равова форма юри- ознаки, притаманні готують господар- перативу. А висно- ження ГК України і не відповідають по- їх обов'язково не- ть останнього, не є

ашу думку, є визна-]. яка розглядає ви- господарську органі- зу, що створюється громадянами для дарської (виробни- римання доходу та засадах членства, ті в його діяльності, сування.

ня виробничого ко- оложеннями ГК, а ться у ст. 7 Закону . Кооператив ство- на добровільних законодавчій лексиці нуються членами. «кооперативу відпо- ерацію» може бути 16-річного віку та асть у його діяль- цю норму з ана- рубіжного законо- дмінностей немає. и Казахстан «Про

виробничий кооператив» від 05.10.1995 р. та- кож визначає члена виробничого кооперативу як будь-яку особу, яка досягла 16-річного віку, виявила бажання бути членом кооперативу та здатна брати особисту трудову участь у його діяльності. Проте ст. 11 Закону Киргизької Рес- публіки «Про кооперативи» від 30.04.2004 р. збільшує віковий ценз фізичної особи – члена кооперативу до 18 років. Якщо звернутися до ст. 6 Модельного Закону про кооперативи та їх об'єднання (спілки) (далі – Модельний за- кон), то вона при визначенні члена кооперати- ву вживає термін «громадянин», а не «фізична особа», що, на нашу думку, в цьому випадку, є рівнозначним.

Отже, традиційно членом виробничого ко- оперативу є будь-яка фізична особа, яка досягла певного віку, передбаченого у законодавстві тієї чи іншої країни і здатна брати особисту трудо- ву участь у діяльності кооперативу. Таким чи- ном, особливістю цієї організаційно-правової форми є те, що особа отримує прибуток від своєї праці, а не від вкладеного капіталу.

Стаття 98 ГК України, крім того, ще зазна- чає такі умови, як визнання статуту коопера- тиву та дотримання його вимог, що є цілком закономірно, та необхідність брати майнову та трудову участь у діяльності кооперативу. От- же, ГК України більш детально регламентує діяльність членів у справах кооперативу та ставить безпосередню трудову та майнову участь у діяльності кооперативу до його ос- новних ознак. Проте Закон України «Про ко- операцію» передбачив існування асоційованих членів – фізичних чи юридичних осіб, що внесли пайовий внесок і користуються права- ми дорадчого голосу в кооперативі. Така нечітка юридична конструкція вносить пев- ний дисбаланс і неузгодженість у статті Зако- ну. На нашу думку, в Законі України «Про ко- операцію» необхідно чітко передбачити ви- падки, в яких члени кооперативу можуть пере- оформити своє членство в кооперативі в асо- ційоване членство, як це, зокрема, закріплено у Модельному законі про кооперативи та їх спілки. Такими випадками, наприклад, мо- жуть бути вихід на пенсію за віком чи за ста- ном здоров'я, перехід на виборну посаду поза межами кооперативу, служба в лавах Зброй- них Сил, в інших випадках, передбачених ста- тутом кооперативу.

Законодавець Російської Федерації перед- бачив у Законі «Про виробничі кооперативи» положення, згідно з яким кількість членів ко- оперативу, які внесли пайовий внесок і беруть участь у діяльності кооперативу, але не беруть особистої трудової участі в його діяльності, не може перевищувати 25 % загальної кількості членів кооперативу, які беруть особисту трудо- ву участь у його діяльності, а ч. 2 ст. 8 цього Закону передбачає замість трудової участі можливість вносити додатковий пайовий вне-

сок, розмір якого передбачається статутом. За- конодавець Республіки Молдова позбавив асоційованих членів права голосу, крім випад- ків, коли загальні збори розглядають питання про зміни, передбачені статутом кооперативу, прав асоційованих членів чи про реорганіза- цію або ліквідацію кооперативу, а також у ви- падку, коли протягом двох років поспіль не оголошувалися чи не виплачувалися дивіден- ди, а також передбачив можливість отримання дивідендів і переважного права на отримання вільного від боргів майна у випадку ліквідації кооперативу.

Права її обов'язки членів кооперативу пе- редбачені у відповідних статтях ГК, ЦК та За- коні України «Про кооперацію». Найбільш повний перелік міститься у Законі, проте, як- що порівнювати ці норми з іншими відповід- ними нормами ГК і ЦК, то і тут є певні роз- біжності. Зокрема, заслуговує на увагу ст. 12 Закону, яка визначає одним із основних прав члена кооперативу одержання кооперативних виплат і виплат на паї, а у ст. 99 ГК України йдеться про отримання частки доходу на паї; у ч. 4 ст. 165 ЦК України зазначається про роз- поділ прибутку виробничого кооперативу між його членами відповідно до їх трудової участі, якщо інший порядок не встановлений стату- том кооперативу.

Отже, необхідно уніфікувати всі три нор- мативно-правові акти, оскільки, такі правові категорії, як «виплати», «доходи» та «прибут- ки» мають різний правовий зміст.

Дослідження правового режиму майна ви- робничого кооперативу почнемо із його скла- ду, який передбачений ст. 100 ГК і ст. 19 Зако- ну України «Про кооперацію». Так, виробни- чий кооператив є власником будівель, споруд, грошових і майнових внесків його членів, ви- готовленої продукції, доходів, отриманих від її реалізації та провадження іншої, передбаченої статутом, діяльності, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених зако- ном. Схожі норми містяться в законодавстві інших країн (ст. 8 та глава 6 Закону Респу- бліки Молдова «Про підприємницькі коопера- тиви», ст. 9 Закону Російської Федерації «Про виробничі кооперативи» тощо). Крім того, ст. 19 Закону України «Про кооперацію» визна- чає і джерела формування майна кооперативу, одним із яких є вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї. Слід зазначити, що цей Закон прямо не передбачає терміни внесення пайового внеску, проте від- повідно до п. 2 ст. 165 ЦК України член вироб- ничого кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не мен- ше 10 % пайового внеску, зазначеного у ста- туті, а частину, що залишилася, – протягом ро- ку з дня його реєстрації.

Слід зазначити, що майно кооперативу, як і будь-якого іншого господарюючого суб'єкта,

поділяється на основні та обігові фонди. Іншими словами, все майно кооперативу зараховується на той чи інший фонд і відображається в самостійному балансі. Крім того, відповідно до ст. 20 Закону України «Про кооперацію» для забезпечення статутної діяльності кооперативу у порядку, передбаченому його статутом, формує пайовий, резервний, неподільний та спеціальний фонди. Ми цілком поділяємо позицію вчених [4, с. 78], які позитивно сприймають створення неподільного фонду, адже принцип створення у кооперативі неподільних майнових фондів започаткований ще роцьдельськими ткачами і відтворений у ст. 5 Статуту Міжнародного кооперативного альянсу, за яким частина економічних результатів діяльності кооперативу відраховується на громадські цілі. В науковій літературі [2, с. 13] також висловлюється думка, про створення фонду для погашення легалізаційних витрат. Юридична природа цього положення інвестиційна. Право на інвестиції можуть бути уступлені. Звідси – при вибутті члена кооперативу й уступленні свого паю іншому члену кооперативу чи тому, хто в нього вступає, в нього може бути включено й вартість вступного паю. На нашу думку це досить слушна пропозиція, проте вона має містити не імперативний характер, а включатися до статуту кооперативу за бажанням засновників.

Розглядаючи питання, пов'язане із майновою відповідальністю виробничого кооперативу, слід згадати ст. 108 ГК України, яка є новелою і передбачає, що виробничий кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну (додаткову) відповідальність своїм майном у розмірі, не меншому їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачено законом або статутом кооперативу. Виробничий кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу. Аналогічний порядок передбачений у ст. 163 ЦК України. Схожі положення передбачені у законодавстві інших країн (ст. 14 Закону Республіки Казахстан «Про виробничий кооператив», п. 2 ст. 107 ЦК РФ), на підставі чого можна зробити висновок, що субсидіарна відповідальність є однією із основних ознак виробничого кооперативу як організаційно-правової форми, у зв'язку з чим ми не можемо погодитись із позицією Р. Мавліханової про вилучення із ЦК України і ГК України норми, яка регулює субсидіарну відповідальність членів виробничого кооперативу за зобов'язаннями кооперативу, оскільки це перетворює виробничий кооператив на господарське товариство з додатковою відпові-

дальністю. Адже, крім субсидіарної відповідальності, виробничий кооператив має й інші ознаки, тому аргумент про перетворення виробничого кооперативу на один із видів господарського товариства не вважаємо переконливим.

Крім того, в науковій літературі висловлюються думки, стосовно моменту виникнення такої відповідальності. Схожа ситуація була у Російській Федерації. Розв'язанням цієї проблеми стала постанова Пленуму Верховного Суду і Пленуму Вишого арбітражного суду РФ «Про деякі питання, пов'язані із застосуванням частини першої Цивільного кодексу Російської Федерації» від 01.07.1996 р. № 6/8 [5, с. 168], яка передбачила, що таку відповідальність члени кооперативу несуть тільки у випадку банкрутства. На нашу думку, такий підхід не є правильним, тому вважаємо за необхідне підтримати позицію Т. Абової [4, с. 76] про можливість застосування субсидіарної відповідальності членів кооперативу не тільки у випадку його ліквідації, а й тоді, коли загальні збори приймуть відповідне рішення.

Таким чином, ознаки, притаманні виробничому кооперативу, в цілому не суперечать тим ознакам, що відповідають організаційно-правовим формам суб'єктів малого підприємництва, на підставі чого можна зробити висновок, що **виробничий кооператив є однією із організаційно-правових форм малого підприємництва** і в такому контексті його слід розглядати як добровільне об'єднання громадян, не менше трьох осіб, із загальною кількістю працюючих не більше п'ятидесяти, члени якого беруть особисту трудову участь, об'єднуючи майнові пайові внески й управляючи підприємством, мають право залежно від участі в кооперативі отримувати доход, що становить не більше 500 тис. євро за звітний рік, несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу.

Література

1. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. – К., 2004. – 328 с.
2. Мавліханова Р. В. Виробничі кооперативи як суб'єкти цивільного права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – 19 с.
3. Вітнік О. М. Інвестиційне право. – К., 2005. – 568 с.
4. Абова Т. Е. Производственные кооперативы в России: правовые проблемы теории и практики // Государство и право. – 1998. – № 8. – С. 76–80.
5. Гражданский кодекс Российской Федерации (с постановками приложений материалов судебной практики). – М., 2001.

ОСНОВНІ ЩО ЗУМОВ'ЯЗ ЗОВОВ'ЯЗ НА ПРОД

Актуальність лена тим, ш робіт, присі нам і тим пробле збуту сільгосппро дянських часів чи ринкових відносн значні зміни у на раїни, у тому числ не знайшли адекват ному законодавстві

Метою цієї ста дження причин порушення дого говору комісії н ші як між вітчиз ного бізнесу, так мічної діяльності

Ще на початку чук доводив, що с умовами, які викл вірних зобов'язанн продаж сільського такі блоки (групи):

- організаційні;

- матеріально-т

- економічні.

При цьому, на й них причин можна інформованість пр вировоної продукц відсутність достатн колективних і при займаються реалізац них засадах; відсут послуг з реалізації засадах; недоліки у продажу сільського організаціях спожив Матеріально-те, слабкою матеріали комісіонера, так і к господарювання у бі у своєму розпорядж обхідні машини та м